

A nemekre vonatkozó szóhasználat a finnben és a magyarban

PUKÁNSZKY Alexandra

Debreceni Egyetem
alexandra.pukanszky@gmail.com

Biológiai nemünk az egyik fő meghatározója annak, hogyan definiáljuk önmagunkat, hogyan gondolkodunk és beszélünk magunkról. Ugyanakkor szükségünk van arra is, hogy a környezetünk tagjainak nemét kifejezzük, nemüknek megfelelően utaljunk rájuk. Írásomban kérdőíves módszerrel azt vizsgálom, hogyan nevezik meg az eltérő korú, nemű egyéneket a magyarok és a finnek, s hogyan viszonyulnak hozzájuk; befolyásolja-e a nőkre és férfiakra vonatkozó szóhasználatunkat az, hogy milyen vélekedések, sztereotípiák, attitűdök élnek bennünk az adott nemmel kapcsolatosan, van-e kimutatható kapcsolat az egyes társadalmakra jellemző viszonyulás, gondolkodásmód és az adott nyelvet beszélők szóhasználata között, azaz tükröződik-e a nyelvekben a gondolkodásbeli különbség.

1. A biológiai és a társadalmi nem, a nemi szerepek

A férfiak és a nők között vannak alapvető, mindenki számára ismert és részben kívülről is látható különbségek. A legalapvetőbb különbség, amely alapjaiban meghatározza azt, hogy a magzat nővé vagy férfivá fejlődik, a genetikai eltérés: a nők 23. kromoszómapárja két X, míg a férfiaké egy X és egy Y kromoszómát tartalmaz. Ez határozza meg azt, hogy a kezdetben egyformán fejlődő magzaton később milyen nemi jellegek alakulnak ki, ugyanis az Y kromoszóma hatására körülbelül a magzat hathetes korában elkezdődik az androgén hormonok termelődése, mely a férfi nemi szervek kialakulásához vezet. A férfiak és a nők genetikai és hormonális eltérései felelősek az általános alkati különbségekért, például a testsúly, a testmagasság, a medence formájának eltéréseiért, valamint serdülőkortól kezdve a másodlagos nemi jellegek megjelenéséért. Ezeket a genetikai, antropológiai, fizikai és kognitív különbségeket biológiai nemnek (sex) nevezzük.

Ezek az egyértelműen azonosítható és vitathatatlan különbségeken túl ugyanakkor van a nemek közti különbségeknek egy másik vetülete, amelyet a társadalmi nem (gender) terminussal illetnek. Ezeknek a kutatása viszonylag friss, a 20. század második felében kezdtek el ezzel foglalkozni. Magyarországon az 1990-es években jelent meg. A társadalmi nem a férfiak és nők kulturális és társadalmi hagyományokon és szerepeken alapuló meghatározottságát jelenti, ennél fogva kizárólag emberi jelenség. Alapját az adott társadalom érték-, norma- és szokásrendszere képezi, ebből adódóan kultúránként, koronként és társadalmi csoportonként is eltérő lehet, illetve a társadalom változásával együtt alakulhat át. A társadalmi nemet részben determinálják a biológiai adottságok, kultúrafüggetlen férfi és női viselkedésszerepeket létrehozva (például a nők feladata a szülés és az utódgondozás) (Bethlen – Kriszán – Zentai 2009: 9; Ranschburg 2011: 15–31; Rosta – Ádám 2014: 11–16).

A nők társadalmi hátrányát a sok évezredes patriarchális berendezkedés lehet visszavezetni. Az őskorban a munkamegosztás alapját a biológiai adottságok képezték, a nők feladatai közé tartozott a gyermekgondozás és a házkörüli teendők ellátása, a férfiakra pedig – nagyobb fizikai erejükénél fogva – a ház védelme és a vadászat hárult. Ezek a feladatok a család és a közösség szempontjából ugyanolyan fontosnak bizonyultak, nem estek eltérő megítélés alá.

A 18. század végére – 19. század elejére, a technikai fejlődésnek köszönhetően a gazdaság szerkezetében jelentős változás ment végbe. A termelőmunka áttevődött az otthonokból a gyárakba, ezzel pedig szétváltak a háztartási teendők és a munkavégzés. Ezt megelőzően a termelői tevékenység és a háztartási teendők nem különültek el, a háztartás maga volt a gazdasági egység, amelynek a nők is ugyanúgy fontos elemei voltak. Ekkortól azonban a nők otthon maradtak a családi-háztartási szektor feladataival és rögzültek a tradicionális szerepeik, míg a férfiak a termelő-szolgáltató szektorban helyezkedtek el.

A nemek közötti viszonyok alakulásában a posztindusztriális időszak jelentett újabb fordulópontot, amikor a nagymértékű munkaerőhiány a nők tömeges munkavállalását vonta maga után. A gépesítés miatt a férfiak fizikai erőfőlénye nem nyújtott többé számottevő előnyt a nőkkel szemben. A munkaerőpiac megváltozott igényeire felelve az oktatás is nyitottabbá vált, lehetővé téve, hogy a nők is szerezzenek végzettséget, szakképesítést; a háztartási tevékenységek és a gyermeknevelés egy részének társadalmiasítása pedig részben levette a nők válláról a korábban teljes egészében rájuk háruló háztartási és utódgondozási feladatokat.

A posztindusztriális társadalmak kétkeresős családmódeljének létrejötte a társadalmi és gazdasági szükségletek változását eredményezte. A nők munkába állásával bővült a jogkorük, lehetőségük nyílt az anyagi függetlenségre. Ebben az új modellben eltűnik vagy meggyengül a férfiak családfenntartó szerepe, az együttes gyermeknevelés új apaszerep kialakulását követeli meg, illetve szükségessé válik a munkamegosztás a háztartási teendőkben.

2. A nemi egyenjogúság törvényi szabályozása Finnországban és Magyarországon

Az Európai Unió (illetve korábban elődje, az Európai Gazdasági Közösség) a megváltozott viszonyokra és igényekre való reakcióként már a kezdetektől fontosnak tartotta a nemek közötti egyenlőség biztosítását. Az 1957-es Római Szerződésben, melyet az EGK hat alapító országa (Franciaország, Nyugat-Németország, Olaszország, Belgium, Luxemburg és Hollandia) kötött, kijelentették, hogy a nőket és férfiakat egyenlő munkáért egyenlő fizetés illeti meg. Az 1997-es Amszterdami Szerződésben az EU tagjai rögzítették, hogy minden tagállam számára fontos célkitűzés a nemek közötti egyenlőség biztosítása. Az EU 2000-ben elfogadott Alapjogi Chartájában szerepel, hogy a nők és a férfiak közötti egyenlőséget minden területen biztosítani kell. Mivel Finnország is (1995 óta) és Magyarország is (2004 óta) az Unió tagja, így ezek a szerződések és szabályozások mindkét országban relevánsak (vö. European Commission 2011).

A finnek már egészen korán, az 1960-as években felismerték azt, hogy a földművelő társadalom igényein alapuló nemi szerepek és feladatkörök nem felelnek meg a modern, átalakuló társadalom igényeinek, hiszen ha a férfiak és a nők is dolgoznak az otthonukon kívül, akkor közösen kell részt venniük az otthoni feladatokban. Ettől kezdve fontos szerepet játszik társadalmukban a nemi egyenjogúság kérdése, ennek társadalmi szintű biztosítása pedig a kormány feladata. Ezzel a céllal 1970-től reformprogramot indítottak, majd 1972-ben megalapították az Egyenlőség Tanácsát. 1987-ben megszületett a nők és férfiak egyenlőségéről szóló törvény (ezt 1995-ben és 2002-ben módosították, de lényegi elemei változatlanok), illetve 1999-ben az ország alkotmányában rögzítették a nemi egyenjogúságot (ld. Ministry of Social Affairs and Health 2006).

Magyarországon a nemek közötti egyenlőtlenségek szabályozása némileg megkésve kezdődött: 2002-ben a Munka Törvénykönyvében szerepelt először, hogy egyenlő munkáért mindenkit egyenlő bér illet meg. Ugyanebben az évben az alkotmányban is kimondták a nemek közötti egyenlőség fontos-

ságát. A 2003. évi CXXV. törvény értelmében egyenlő bánásmód illet meg mindenkit (a törvény átfogólag vonatkozik minden egyenlőtlenségre, így magában foglalja a nemek közötti egyenlőséget is). Ennek ellenőrzésére 2005-ben létrehozták az Egyenlő Bánásmód Hatóságot (Bethlen – Krizsán – Zentai 2009: 34–35).

3. A „hagyományos” és az „új” egyenlőtlenségek

A nemek közötti egyenlőtlenségeknek általánosságban két fajtáját különböztethetjük meg: az ún. „hagyományos” egyenlőtlenségek közé tartoznak az oktatás, a közélet, az anyagi függetlenség és a biológiai önrendelkezés kérdései. Az „új” egyenlőtlenségek a politikát és a munkaerőpiaci kérdéseket érintik (vö. Rosta – Ádám 2014: 38–42).

A „hagyományos” egyenlőtlenségek tekintetében az egyik legfontosabb az oktatás kérdése. Finnországban 1843-tól hoztak létre leányiskolákat a tanulni vágyó lányok számára, majd 1871-től kezdve a nők már egyetemen is tanulhattak (eleinte csak orvostudományokat). 1901-ben minden, a nemekre vonatkozó oktatási korlátozás megszűnt. Ennek látványos eredménye lett: 1914-re az egyetemi előkészítő iskolák tanulóinak 40%-a nő volt (Lavery 2006: 51–71). Magyarországon a lányok oktatásának szempontjából az első mérföldkő az 1868-as Eötvös-féle oktatási törvény volt, amely általános, mindkét nemre kiterjedő tankötelezettséget vezetett be 6 és 12 éves kor között. 1875-től elkezdtek felsőbb leányiskolákat létrehozni, ezek továbbtanulási lehetőséget nyújtottak a lányok számára, majd 1886-ban létrejött az első leánygimnázium. Az, hogy 1912-ben még csak három ilyen intézmény működött az ország területén, jól szemlélteti, hogy a nők oktatása továbbra sem terjedt el széleskörűen (Rosta – Ádám 2014: 39).

A közéletben a nemi egyenlőség legfontosabb területe a választójog kérdése. Finnországban világszinten is az elsők között, 1906-ban vezették be az általános választójogot, melynek köszönhetően a nők is választhattak, illetve választhatókká is váltak. Ebben az évben 181 férfit és 19 nőt választottak be a parlamentbe. Az 1950-es évekig 10% körüli volt a női képviselők aránya, azóta ez az arány folyamatosan nő (Ministry of Social Affairs and Health 2006).

Magyarországon 1919-ben vezették be az általános választójogot, amelyet életkorhoz (a 21. életév betöltése), illetve írni-olvasni tudáshoz kötöttek. 1922-ben szigorítottak ezeken a feltételeken: nők esetén a 30. életév betöltése és hat elemi osztály elvégzése volt a feltétel. Ennek a választóképes korú nők mintegy 50%-a felelt meg. A későbbi években tovább szigorították a vá-

lasztójog feltételeit, majd csupán 1945-ben vezették be a teljes választójogot. Fontos megjegyezni, hogy a választójog feltételeinek változása nem a nők megítélésével, hanem sokkal inkább a változó államformával és berendezkedéssel járt együtt: míg Finnországban az 1906-os általános szavazójog bevezetése óta többé-kevésbé változatlan az állam berendezkedése, Magyarországon a 20. században számos olyan változás történt, amely általánosságban érintette a szavazójog változását, nem csupán a nőkre korlátozódva (Simándi 2009).

Az újabb egyenlőtlenségek tekintetében az egyik legszembetűnőbb a nemek megoszlása a politikában. Mint korábban említettem, Finnországban 1950 óta folyamatosan emelkedik a női parlamenti képviselők aránya. Ez 2016-ban 42% volt, szemben a magyarországi 9,5%-kal (az Európai Unió átlaga 28,7%). A finn nők politikai részvételének ereje tükröződik abban is, hogy 2002-ben női köztársasági elnököt, majd 2010-ben női miniszterelnököt választottak (ld. Organisation for Economic Co-operation and Development 2016a és 2016b; European Commission 2017).

Munkaerőpiaci tekintetben több fontos mutató is van: az egyik a nők foglalkoztatottsági aránya, a vezető pozícióban lévő nők aránya (ez fordítottan arányos a vertikális szegregáció mértékével), valamint az átlagos éves bérkülönbség (overall gender pay gap), amely azt mutatja, hogy a férfiak átlagosan mennyivel keresnek többet egy évben, mint a nők. A nők foglalkoztatottsági aránya Finnországban 2015-ben 71,8% volt. Ez meghaladja az EU-átlagot (64,2%), míg a magyarországi 62,1% némileg elmarad tőle. A vezető pozícióban lévő nők aránya: 2016-ban Finnországban 30,1%, Magyarországon 12,3% volt (az EU-átlag 23,9%). Az átlagos éves bérkülönbség más mintát mutat: 2015-ben Magyarországon a férfiak mindössze 14%-kal keresnek többet éves szinten, mint a nők. Ez alacsonyabb mind a 16,3%-os EU-átlagnál, mind a 17,3%-os finnországi adatnál (European Commission 2017).

4. A nyelv és a gondolkodás kapcsolata

A nyelv és a gondolkodás természete, a köztük lévő kapcsolat jellege régóta foglalkoztatja a kutatókat, megszámlálhatatlan vizsgálatot végeztek ebben a témában, meglehetősen ellentmondásos eredményekkel. Az Edward Sapir és Benjamin Whorf hipotézisében leírt nyelvi determinizmus elmélete szerint a nyelv meghatározza a gondolkodást, sőt a nyelvi relativizmus elve alapján a nyelvi különbségek gondolkodásbeli különbségeket eredményeznek. Whorf szerint ugyanis az egyén megismerését, észlelését minden esetben az anyanyelve szerint meghatározott értelmezési mód befolyásolja, ez

alapján interpretálja a környező világot (Whorf 1956; idézi Kövecses – Benczes 2010: 21). Abban a legtöbb kutató egyetért, hogy az elmélet erősebb változata, mely szerint a nyelv meghatározza a gondolkodást, nem igaz, hiszen ebben az esetben szinte lehetetlen volna idegen nyelveket megtanulni. Ugyanakkor az enyhébb változatról – mely szerint a nyelv befolyásolja a gondolkodást – megoszlanak a vélemények.

A Sapir–Whorf hipotézist igazoló kutatások jelentős része a mezőtagolás területével foglalkozik, mint például a navahó nyelv színnevei, melyek a legtöbb nyelvtől eltérően tagolják a spektrumot. Ennek ellentmond Heider és Olivier vizsgálata (1972; idézi Pléh – Fekete 2008: 187), melynek eredményei szerint színészlelési feladatban nem volt különbség az angol és dani¹ anyanyelvű beszélők között, vagyis a dani anyanyelvűek ugyanúgy meg tudták különböztetni a színeket, mint az angol anyanyelvűek, annak ellenére, hogy a dani nyelvben csak két színnevezés létezik.

Más területen vizsgálódva azonban eltérő eredmények születhetnek. Boroditsky és munkatársai (2003; idézi Kövecses – Benczes 2010: 37) azt vizsgálták, hogy milyen hatással vannak egyes nyelvekben a tárgyak nyelvtani nemei az adott tárgyról való gondolkodásra. A nyelvtani nemek befolyásolták azt, hogy az adott tárgyat férfiakat vagy nőket ábrázoló képekhez érezték közelebbinek, illetve hogy milyen tulajdonságokat társítottak az adott tárgyhoz. Ez abban az esetben is igaznak bizonyult, amikor a vizsgált nyelvekben eltérő volt az ugyanarra a tárgyra vonatkozó szónak a nyelvtani neme (pl. a *kulcs* szó a spanyolban nőnemű, a németben hímnemű). Ez azt bizonyíthatja, hogy a nyelv képes befolyásolni azt, ahogyan a világról gondolkodunk.

A modern technológia lehetővé teszi azt, hogy új nézőpontból is megvizsgáljuk a nyelv hatását a gondolkodásra. Mechelli, Crinon és munkatársai strukturális MRI-képek elemzésével vizsgálta, hogy egy második nyelv tanulása milyen hatással van az agyi struktúrára (2004; idézi Pléh – Fekete 2008: 199), és azt találták, hogy kétnyelvűek esetében megnövekedett a bal inferior parietális kéreg² szürkeállománya. A növekedés mértékét befolyásolta, hogy mikor és milyen szinten sajátították el a második nyelvet.

¹ A dani nyelvet Új-Guinea nyugati részén beszélik (Kövecses – Benczes 2010: 37).

² A parietális vagy fali lebeny a nagyagy egyik lebenye, mely többek között az értelmi működésekért, beszédért, olvasással és látással összefüggő funkciókért felel. Fali lebeny mindkét agyféltekében található; a bal agyfélteke a jobb testfél izmait, valamint a beszédet, olvasást, gondolkodást szabályozza. Az agykéreg a központi idegrendszer legmagasabb szintje; neuronok sejttesteiből álló szürkeállomány és a neuronokat összekötő, velős hüvelyű axonokból álló fehérállomány alkotja.

Ugyanakkor a nyelv nemcsak az agy strukturális, hanem funkcionális anatómiáját is befolyásolhatja. Ezt támasztja alá Hsieh, Gandour és munkatársai (2001; idézi Pléh – Fekete 2008: 200) vizsgálata, melynek során az ún. tonális nyelvek³ közé tartozó kínai és a nem tonális angol beszélőinek agyi aktivitását vizsgálták a beszédfeldolgozás során. Az eredmény szerint a kínai és angol nyelvi beszélőknél más területek aktiválódtak: a tonális kínait beszélők esetén a tónusokat az agy nyelvi egységként tekinti, így a nyelvfeldolgozáért felelős bal agyféltekében kerülnek feldolgozásra, míg a nem tonális angol nyelvű beszélőknél a hangmagasság auditoros inger, mely a jobb agyféltekében kerül feldolgozásra.

Mindazonáltal nagyon fontos az a tény, hogy a nyelv összefonódik a kultúrával, és a gondolkodásbeli különbségeket nem közvetlenül a nyelvi, hanem a kulturális különbségek is okozhatják. A kultúra tulajdonképpen az adott közösség által ismert és elfogadott jelentések halmazának tekinthető, egy olyan társadalmi közegnek, melyben az egyén a nyelvi és nem nyelvi jeleket kognitív folyamatok során jelentéssel rendelkezővé alakítja és jelentéssel ruházza fel. Ez alapján tehát a kultúra az adott közösség jelentésalkotási folyamataiból és az ebből létrejövő fogalmi rendszerből áll. Így tehát a nyelv is egy adott közösség által elfogadott jelentések halmazának tekinthető (Kövecses – Benczes 2010: 220–221).

A gondolkodás, a nyelvi és a társadalmi-kulturális közeg között tehát mindenképpen van valamiféle kapcsolat, azonban annak erősségéről, ok-okozati összefüggéseiről, pontos mikéntjéről nehéz következtetéseket levonni. Kutatásom is hasonló elvek alapján épül fel: noha a kutatás célja annak vizsgálata, hogy van-e nyelvi (pontosabban szóhasználatbeli) különbség a gondolkodásbeli különbségekben, azaz a gondolkodásbeli különbség megfigyelhető-e a nyelv bizonyos aspektusában, nem tekinthető célnak annak eldöntése, hogy melyik eredményezi a másikat.

Azt, hogy a társadalom (annak fejlettsége, berendezkedése stb.) és a nyelv között kapcsolat van, már az 1800-as évek első felében felismerték. Noha ez a kapcsolat rendkívül sokrétű és összetett, és számos nézőpontból és megközelítésből vizsgálták már, konszenzus övezi azt a nézetet, mely szerint a társadalmi tényezők hatása elsősorban a szókészleten és annak változásán mutatkozik meg (Márton 1970: 1302). Nincs ez másként a nemekre vonatkozó szavak, kifejezések esetén sem: a patriarchális társadalmakban a férfit szokás az „alap” embertípusnak címkézni, és a nőt hozzá viszonyítva meghatározni.

³ A tonális nyelvekben a hangmagasság, azaz a tónus jelentésbeli különbségeket eredményez.

Ez a gondolkodásmód jól tükröződik a különböző nyelvek szókincsében, szótári korpuszában, frazémáiban. Ez a mélyen a nyelvbe kódolt viszonyrendszer, az ún. *man made language* ('férfiak alkotta nyelv') befolyásolja a beszélők következő nemzedékének szemléletét is (Spender 1980; idézi Huszár 2009: 97).

5. A nemek megjelenése a nyelvekben

A nyelvek eltérő mértékben fejezik ki a beszélő, illetve a beszéd tárgyának nemét. Vannak olyan nyelvek (ide tartozik az indoeurópai nyelvek java-része), amelyekben a főnevek nyelvtani nemekbe sorolódnak. Bizonyos nyelvek (pl. latin, német, orosz) három nyelvtani nemet használnak, míg például a dán vagy a francia csak kettőt; ugyanakkor egyes „ egzotikus ” nyelvekben ennél több, akár tíz nyelvtani nem használata is lehetséges. A nyelvtani nem jól használható arra, hogy bizonyos logika szerint csoportosítsa a nyelv szókincsét. Általában a jelölt dolog természetes neme (amennyiben van) meghatározza annak nyelvtani nemét (ugyanakkor előfordulhatnak kivételek, pl. a német *das Mädchen* 'lány' semlegesnemű). A nyelvtani nem egyik funkciója, hogy kapcsolóelemként szolgál: például hímnemű szavakra hímnemű névmásokkal utalhatunk vissza. Az angolban a nyelvtani nem tulajdonképpen már nem létezik, csak az egyes szám harmadik személyű névmások utalnak a nemekre (*he* 'ő' hímnemű, *she* 'ő' nőnemű).

A beszélő vagy a beszéd tárgyának nemét ki lehet fejezni az igén vagy a névszón szereplő képzőmorfémákkal is. Ebben az esetben legtöbbször a férfira utaló alak jelöletlen, ezt tekintjük alapalagnak, ehhez képest jelöljük eltérően a nőre vonatkozó alakot. Ez a jelenség főként a foglalkozásnevekben figyelhető meg, pl. ném. *Lehrer* 'tanár' – *Lehrerin* 'tanárnő'. Sokszor azonban a foglalkozásnevek már önmagukban tartalmazznak valamely nemre – többségében férfiakra – vonatkozó szót, pl. ang. *fireman* 'tűzoltó' (szó szerint 'tűz + férfi'), *chairman* 'elnök' (szó szerint 'szék + férfi'). Ezeket az utóbbi évtizedekben igyekeztek – olyankor kissé esetlenül – nemsemleges szavakkal helyettesíteni, így jött létre a *chairperson* (szó szerint 'szék + személy') és a *firefighter* (szó szerint 'tűz + harcos').

A nemek megjelenése a finnben és a magyarban

A finnugor nyelvekből hiányoznak a nyelvtani nemek, ezek a nyelvek „nem-érzékenyek”. Mivel a minket körülvevő dolgok nemi megkülönböztetése nem kötelező, a nyelv kategóriarendszere nem követeli meg azt, hogy fokozottabb figyelmet fordítsunk a nemek szerinti megkülönböztetésre. Ter-

mésztesen azonban a nyelvtani nemmel nem rendelkező nyelvekben is ki lehet fejezni a nemeket, azonban ez lexikai eszközökkel történik. A finnben – férfiakra és nőkre utaló – elő- (*nais-* ’nő-’, *mies-* ’férfi-’) és utótagok (*-mies*), valamint szuffixumok (*-tar/-tär*) segítségével hozhatók létre nemekre vonatkozó szavak, pl. *naiskirjailija* ’női író’, *esimies* ’vezető, főnök’, *puhemies* ’elnök’; *kuningas* ’király’ – *kuningatar* ’királynő’ (vö. magyar *író* – *írónő* stb.). Míg a magyarban a *-nő* utótagok gyakran fordulnak elő, a finnben ezek mára már szinte teljesen kikoptak a használatból (vö. Maticsák 2001: 86–87).

Manapság a gyakori *-mies* utótagú foglalkozásneveket is megpróbálják nemsemleges szavakkal helyettesíteni, így lesz például a *tullimies* ’vámisztviselő’ (szó szerint ’vám + férfi’) szóból *tullivirkailija* (’vám + hivatalnok’), hasonlóan *vartiomies* > *vartija* ’őr’ (Tiilikä 1994: 18). Ilyen nemsemleges helyettesítés a magyarban is előfordul, pl. *óvónő* > *óvodapedagógus*, *konyhalány* > *konyhai kiséítő* (Huszár 2009).

Az utóbbi időszakban számos nyelv szótárait vizsgálták abból a szempontból, hogy milyen rejtett sztereotípiákat hordoz magában a férfi-nő viszonyt illetően. Mari Siirinen (1988: 41–46) az 1951 és 1961 között megjelent Nykysuomen Sanakirja szócikkeit és példáit elemezve arra a konklúzióra jutott, hogy mind a definíciók, mind a példák (pl. *määrätietoinen nuorukainen* ’céltudatos fiatalember’, de *nöyryä vaimo* ’alázatos feleség’) meglehetősen hímsoviniszta képet nyújtanak a nőkről. Harri Mantila (1998: 15–31) a háromkötetes Suomen kielen perussanakirja (1990, 1992, 1994) férfiakra vonatkozó szócikkeit vizsgálva arra jutott, hogy ez a szótár még mindig erősen konzervatív képet mutat a férfiak és nők szerepeiről.

Marju Ilves (2005: 6–17) finn–magyar, magyar–finn, észt–magyar és magyar–észt szótárak példamondataiban vizsgálta a férfi és női társadalmi szerepek megjelenését. A finn szerzők által írt példamondatokban többször említenek nőket, a nőkhöz magasabb státuszú foglalkozások kapcsolódnak, illetve előfordulnak nem sztereotipikus kontextusban is nők (pl. a nők politizálnak). Ez Ilves szerint láthatóan különbözik a magyar és észt szerzők által írt példamondatoktól, amelyekre a nők kisebb arányú és konzervatívabb szerepekben való megjelenítése jellemző.

Szöllősy (2013: 85–87, 94, 161–163) magyar értelmező szótárak szócikkeit és példamondatait vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a magyar szótárakra jellemző a nemek és a nemi szerepek erősen konzervatív és sztereotipikus bemutatása (pl. *a kislány vidáman csinálta végig édesanyjával az egész nagytakarítást*).

Általános megállapításnak tűnik, hogy a magyarban a nemekre vonatkozó szavak, megnevezések vizsgálatakor sokkal nagyobb számban találunk nőkre

utaló negatív szót (Huszár 2009: 97). Hasonló jelenségre hívja fel a figyelmet Karlsson (1974: 30–32) a finn nyelvben is: megállapítása szerint a nőkre utaló negatív konnotációjú szavakból lényegesen több van a finnben, mint férfiakra utalókból. Ezt azonban saját kutatásaim nem támasztják alá.

6. Kutatási háttér és kérdésfelvetés

Kutatásomban arra kerestem a választ, hogy létezik-e attitűdbeli különbség a nemek közötti viszonyok megítélésében a finnek és a magyarok között, s ha igen, ez hogyan tükröződik a nemekre vonatkozó szóhasználatban. Az ok-okozati kapcsolat megléte, tehát az, hogy a társadalmi különbségek okozák-e a nyelvi különbségeket vagy fordítva, a nyelvi különbségekből erednek a társadalmak gondolkodásbeli különbségei, jelen dolgozatnak nem képezi tárgyát.

A hipotéziseim az alábbiak:

1. A finn és a magyar minta nemi egyenlőség iránti attitűdjei között szignifikáns különbség van: a finnek jobban támogatják a nemi egyenlőséget.
2. A finn és a magyar nemekre vonatkozó szóhasználatát illetően van eltérés a nemek között.
 - 2a. A finn és a magyar nemekre vonatkozó szóhasználatában mennyiségbeli eltérés van a férfiakra és a nőkre vonatkozó szavak között.
 - 2b. A finn és a magyar nemekre vonatkozó szóhasználatát illetően szignifikáns különbség van a férfiakra és a nőkre vonatkozó szavak megítélésében.
3. A finn és a magyar nyelv szóhasználatbeli eltérései korrelálnak az attitűdbeli különbségekkel.

6.1. Az anyaggyűjtés módja, vizsgálati eszközök, eljárások

A kutatásomhoz két különálló kérdőív segítségével gyűjtöttem adatokat. Elsősorban a közösségi média felületeit használtam fel kitöltők toborzására, ugyanakkor több ismerősömtől is kértem segítséget, hogy minél szélesebb réteghez eljuthassak. Mindazonáltal a közösségi médiafelületeken lévő ismerőseim összetétele révén feltételezhető, hogy az általam így módon elért közönség elsősorban huszonéves, felsőfokú végzettségű. Ez némileg torzíthatja a minta reprezentativitását.

Az első kérdőív célja a szóanyag gyűjtése volt. A demográfiai adatokra (pl. életkor, nem) vonatkozó kérdések után 20 kérdés következett, melyekben arra kérdeztem rá, hogyan neveznének meg, milyen szóval utalnának bizonyos személyekre azok nemétől, életkorától, illetve a kapcsolat milyenségé-

től függően. A válaszadásra kötetlen lehetőséget adtam, mivel a válaszadók egyéni véleményére voltam kíváncsi.

A második kérdőív két részből tevődött össze: az első részben a korábban összegyűjtött szóanyagból kiválasztottam az előző kérdőívnel kapott válaszok közül minden kérdés esetében a legnépszerűbbet, és ezeknek a megítélését vettem górcső alá. Fontosnak tartottam, hogy mindegyik kérdés válaszaiból szerepeljenek szavak, mivel így tudtam biztosítani, hogy ugyanannyi pozitív, negatív, valamint semleges szó szerepeljen. A válaszadóknak a szavakat hétfokú Likert-skálán kellett értékelniük annak megfelelően, hogy mennyire érzik pozitívnak vagy negatívnak az adott szót (1 = nagyon negatív, 7 = nagyon pozitív). A szavak véletlenszerű sorrendben jelentek meg, kiküszöbölve így a sorrendi hatást. Két dolog érdekelt kiemelten: a) a szavak megítélése mennyiben egyezik meg az előző kérdőívben adott válaszokkal (tehát hogy ha például az első kérdőívben kedvelt személy megnevezésére írták az adott szót, független osztályozás esetén is pozitívnak ítélik-e); b) a férfiakra és nőkre vonatkozó szavak esetén van-e eltérés a szavak megítélésének átlagát tekintve, tehát hogy összességében van-e szignifikáns különbség abban, hogyan értékelik az adott nemre vonatkozó szavakat (pozitívabban vagy negatívabban ítélik-e meg az egyik nemre vonatkozó szókészletet a másikkal).

A második kérdőív második felében azt mértem fel, hogy a válaszadók hogyan viszonyulnak a nemek közötti egyenlőség kérdéséhez. Ehhez az Attitudes Toward Women Scale (továbbiakban AWS) rövidített, 25 tételes változatát használtam (Spence – Helmreich – Stapp 1973: 219–220). A magas pontszám egalitárius attitűdöt jelent, míg az alacsony pontszámot elérőkre inkább a konzervatív értékrend jellemző. Az eredeti, Spence, Helmreich és Stapp (1973) által publikált kérdőívet én magam fordítottam le magyarra és finnre. Sem a finn, sem a magyar nyelvű verzió validálása nem történt meg, ez némileg torzíthatja a kapott eredményeket.

6.2. A minta bemutatása

Az első kérdőívet összesen 95-en töltötték ki, a kitöltők csaknem negyven százaléka magyar (36), a többiek finnek (59). A magyar válaszadók életkora 17 és 55 év között van, a legtöbben a 23 és 27 év közöttiek vannak. A finn kitöltők életkora 19 és 75 év közé tehető, az életkori eloszlás is egyenletesebb. Ugyanakkor nemek tekintetében a magyar kitöltők eloszlása egyenletesebb: a válaszadók 56,8%-a férfi, 43,2%-a nő, míg a finn kérdőívet 81,4%-ban nők töltötték ki. A finn kitöltők 84,7%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik, a magyar válaszadók esetén mindössze 45,9% a felsőfokú végzettsé-

güek aránya, 37,8%-uknak középfokú végzettsége van, 16,2% pedig mindössze alapfokú végzettséggel rendelkezik (ez elsősorban abból fakad, hogy több a fiatalabb, érettségivel még nem rendelkező kitöltő). A magyar válaszadók életkori, valamint a finn kitöltők nemi, illetve végzettség szerinti eloszlásának aránytalanságait mindenképpen érdemes szem előtt tartani az eredmények értékelésekor, ugyanis torzíthatják a minta reprezentativitását, így az eredmények érvényességét.

A második kérdőívet összesen 102 személy töltötte ki, ennek egyharmada (34 fő) magyar, kétharmada (68 fő) finn. A magyar válaszadók életkora 14 és 55 év között van, a legtöbben az első kérdőívhez hasonlóan a 21 és 29 év közöttiek vannak. A finn kitöltők szélesebb életkori intervallumot fednek le (20 és 79 év között), és életkori megoszlásuk is egyenletesebb, legtöbben a 30 és 39 év közöttiek vannak. A magyar kitöltők 58,8%-a nő, 41,2%-uk férfi, ezzel szemben a finn kitöltők túlnyomó többsége, 82,4%-a nő. A kérdőívet kitöltők iskolai végzettsége az első kérdőívéhez hasonlóan oszlik meg.

A reprezentativitásra vonatkozó következtetések is hasonlóak az előző kérdőív mintájánál kifejtettekhez: a finn kitöltők nemi, illetve végzettség szerinti, valamint a magyar kitöltők életkori eloszlásának aránytalanságai befolyásolhatják az eredmények érvényességét. Mindazonáltal mivel a második kérdőív mintája nagyfokú hasonlóságot mutat (különösen a magyar válaszadók esetén) az első kérdőív mintájával, így feltételezhető, hogy nagy volt a lefedettség a két kérdőívet kitöltők között, így az első és második kérdőív közötti összefüggések, tendenciák a kitöltőkre vonatkozólag pontosak lehetnek.

6.3. Az adatbázis

a) A magyar adatbázis

A magyar nyelvű kérdőívre összesen több mint 250 különböző szót kaptam válaszként. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy gyakran előfordultak egy-szeri válaszok, az összes szó több mint fele, 130 lexéma ilyen. Az összes szó közül mindössze 27 szó szerepel legalább tíz alkalommal.

Elsőként a kérdésekre adott válaszok közül a legnépszerűbbeket tekintem át, illetve bemutatom az általános tendenciákat, jellemzőket. Ezt követően a férfi és női kitöltők által kapott szavakat és az ezek közötti különbségeket és hasonlóságokat ismertetem, majd a fentebb ábrázolt korcsoportok szerint ábrázolom az eredményeket és az összefüggéseket.

Ahogy már korábban említettem, a kérdések arra vonatkoztak, hogyan neveznék meg a válaszadók különböző nemű és korú személyeket annak függvényében, hogy mennyire kedvelik, illetve ismerik az illetőt. A táblázat-

ban látható az, hogy milyen személyre vonatkozott a kérdés, valamint az adott kategória legnépszerűbb válaszai, illetve előfordulásuk száma. A kérdéseket a vonatkozó nemek szerint csoportosítottam, és az alábbi felosztás szerint jelöltem: pozitív (1–4), semleges (5–6) és negatív megnevezések (7–10).

1	közeli, kedves fiatal nő	lány	18	csajszi	9	csaj	5
2	közeli, kedves idős nő	néni	17	hölgy	8	nő	5
3	szimpatikus, nem közeli fiatal nő	csaj	15	lány	12	nő	11
4	szimpatikus, nem közeli idős nő	hölgy	14	nő	12	néni	12
5	jól ismert, de nem kedvelt fiatal nő	csaj	13	picsa	9	nő	7
6	semleges fiatal nő	lány	14	nő	14	csaj	13
7	semleges idős nő	hölgy	13	nő	13	asszony	9
8	jól ismert, de nem kedvelt idős nő	nő	9	asszony	7	nyanya	5
9	ellenszenves, nem közeli fiatal nő	csaj	9	kurva	9	picsa	8
10	ellenszenves, nem közeli idős nő	nő	8	banya	6	vén kurva	6

1	közeli, kedves fiatal férfi	srác	19	fiú	6	fiatalember	5
2	közeli, kedves idős férfi	bácsi	15	úr	9	fickó	3
3	szimpatikus, nem közeli fiatal férfi	srác	15	pasi	7	férfi	6
4	szimpatikus, nem közeli idős férfi	úr	14	bácsi	9	férfi	8
5	semleges fiatal férfi	srác	12	férfi	11	fiú	5
6	semleges idős férfi	bácsi	11	férfi	8	úr	7
7	jól ismert, de nem kedvelt fiatal férfi	fickó	5	gyerek	4	fasz	4
8	jól ismert, de nem kedvelt idős férfi	vén fasz	5	öreg	4	vénember	4
9	ellenszenves, nem közeli fiatal férfi	fasz	4	férfi	4	köcsög	4
10	ellenszenves, nem közeli idős férfi	vén fasz	5	vénember	5	öreg	4

A kitöltők minden esetben több férfiakra, mint nőkre vonatkozó szót soroltak fel. A legtöbb szót az ellenszenves, negatív személyekre használták, míg a legkevésbé a semleges személyekre. Huszár Ágnes megállapítása szerint a magyar nyelvben több a nőkre vonatkozó negatív szó, mint a férfiakra (Huszár 2009: 97). Ezzel szemben a kérdőív válaszadói minden kategóriában több férfiakra, mint nőkre vonatkozó negatív szót soroltak fel. Ugyanakkor érdekes megfigyelni, hogy míg pozitív vagy semleges szavak esetén a leggyakoribbak nagyobb arányban fordulnak elő, addig a negatív szavak annyira sokfélék, hogy a leggyakoribbak is csupán néhányszor fordulnak elő, azaz a kitöltők kis százaléka írta ugyanazokat a szavakat. Ebből arra következtethetünk, hogy a negatív jelentésű szavak esetén igen sokszínű a beszélők által használt szókészlet, és kevésbé van konszenzus a leggyakrabban használt szavakat illetően.

Szintén megfigyelhető, hogy gyakran használnak jelzőt az életkor szemléltetésére, sokszor csak ennyi a különbség az életkori kategóriák esetén. Egyértelműen látható, hogy a *vén* jelző negatívabb, mint az *öreg*, az *idős* pedig abszolút pozitív. A *fiatal* jelző semleges vagy pozitív, míg az életkorra is vonatkoztatható *kis* jelző sok esetben negatív is lehet (pl. *kis buzi*). A *csaj* szót pozitív kontextusban is használják, ugyanakkor inkább negatív vagy semleges; ellenben a *csajszi* szó csak pozitív kontextusban használatos.

A nőkre vonatkozó leggyakoribb negatív szavak a szabados szexuális étellel hozhatók kapcsolatba, ez ebben a kérdőívben is igaznak bizonyult. Jellemző sértés továbbá a nemi szervek különböző elnevezéseinek használata, elsősorban férfiakra utalva. Az állatnevek használata mindkét nem esetében gyakori, és a legtöbb esetben pejoratív. Nőkre használatos a *liba*, *tehén*, *szuka*, férfiakra a *görény*, *vadállat*, *barom*, *kecske*.

Az eltérő nemű kitöltőket illetően is megfigyelhetők bizonyos tendenciák, melyekből valamelyest következtethetünk a nemek szóhasználatára. A legfeltűnőbb különbség a trágár szavak használatában mutatkozik meg: míg a férfiaknál több kategória esetében is szerepel trágár szó a három leggyakoribb szó között, addig a női kitöltők esetén jóval ritkábbak a trágár szavak, leggyakoribbként pedig sehol nem fordulnak elő.

A férfi válaszadók által leggyakrabban használt megnevezések: *nő*, *csaj*, *lány*, *férfi*, *srác*, *asszony*, *hölgy*. A nők által: *nő*, *csaj*, *hölgy*, *bácsi*, *srác*, *úr*, *férfi*.

A nők előszeretettel neveznek meg más, számukra kedves nőket *csajszi*-ként, míg a férfiak inkább a *lány* vagy a *hölgy* szót használják. Semleges töltetű szóként a nők leggyakrabban a *néni* szót használják idősebb nők leírására, míg a férfiaknál kicsivel ritkább ennek a szónak a használata, inkább használják ismét a *hölgy* szót. Hasonlóan alakul a szóhasználat semleges idős férfiak leírása esetén: a nők gyakran használják a *bácsi* szót, ugyanakkor a férfiaknál ez a szó kevésbé jellemző, viszont gyakoribb a nők által kevésbé használt *ember*. A *tesó* szót számukra kedves férfiak megnevezésére csak a férfiak használják, valamint általánosságban is jellemzőbb rájuk a rokonságot kifejező szavak használata (*vérem*, *bátya*, *apa*, nőkre utalva *hugi*).

Életkori megoszlás tekintetében sajnos nem vonhatók le következtetések, a minta kis mérete és az életkori csoportok egyenletlen eloszlása miatt.

b) A finn adatbázis

A finn nyelvű kérdőívre mintegy 300 különböző szó érkezett válaszként, a magyar kérdőívhez hasonlóan ennek megközelítőleg a fele egyszeri válasz,

ugyanakkor a magyar kérdőívvel szemben némileg több, 42 szó szerepel legalább 10 alkalommal.

A következő táblázatban látható, hogy milyen személyre vonatkozott a kérdés, valamint az adott kategória leggyakoribb válaszai és azok előfordulásának száma. A kérdéseket aszerint csoportosítottam, hogy milyen nemű személyre vonatkoznak, és az alábbi felosztás szerint jelöltem: pozitív (1–4), semleges (5–6) és negatív szavak (7–10).

1. közeli, kedves fiatal nő	tyttö	32	nainen	17	kaveri	8
2. közeli, kedves idős nő	nainen	21	täti	14	rouva	13
3. szimpatikus, nem közeli fiatal nő	nainen	30	tyttö	30	nuori nainen	13
4. szimpatikus, nem közeli idős nő	nainen	25	rouva	20	täti	10
5. semleges fiatal nő	nainen	30	tyttö	29	nuori nainen	10
6. semleges idős nő	nainen	27	rouva	14	täti	8
7. jól ismert, de nem kedvelt fiatal nő	tyttö	11	nainen	10	ämmä	8
8. jól ismert, de nem kedvelt idős nő	akka	17	nainen	12	ämmä	11
9. ellenszenves, nem közeli fiatal nő	nainen	12	tyttö	10	muija	9
10. ellenszenves, nem közeli idős nő	akka	15	ämmä	12	nainen	10

1. közeli, kedves fiatal férfi	poika	23	mies	14	jätkä	13
2. közeli, kedves idős férfi	mies	23	pappa	12	setä	11
3. szimpatikus, nem közeli fiatal férfi	poika	24	tyyppi	15	kundi	8
4. szimpatikus, nem közeli idős férfi	mies	21	herra	15	pappa	9
5. semleges fiatal férfi	poika	23	mies	15	nuori mies	12
6. semleges idős férfi	mies	28	herra	9	vanha mies	7
7. jól ismert, de nem kedvelt fiatal férfi	tyyppi	16	jätkä	15	mies	12
8. jól ismert, de nem kedvelt idős férfi	ukko	20	äijä	15	mies	13
9. ellenszenves, nem közeli fiatal férfi	tyyppi	15	mies	12	jätkä	8
10. ellenszenves, nem közeli idős férfi	ukko	17	äijä	16	mies	15

Fontos jellemvonás, hogy a legnépszerűbb szavak között sehol nem szerepel trágár szó. A negatív szavakra vonatkozó kérdéseknél beérkező gyakori válaszok (*akka, ämmä, muija; ukko, jätkä, äijä*) egyike sem kifejezetten negatív szó (vö. Jarva – Nurmi 2006: 31, 114, 232, 460, 505, 508), legfeljebb életkorra vonatkoznak (pl. 'idős férfi'). Ugyanakkor az, hogy ezeket csak a negatív definíció kapcsán adták meg gyakori válaszként, minden bizonnyal utal arra, hogy elsősorban nemsemleges jelentésüként használják őket. Ezzel összhangban vannak a Kielitoimiston sanakirja (2011) minősítései is, melyek szerint ezek a szavak pejoratív jelentésűek.

Fred Karlsson szerint (1974: 30–32) a finn nyelvben – hasonlóan a magyarhoz – több a nőkre vonatkozó negatív konnotációjú elem. Ugyanakkor

ez nem tükröződik a kérdőívet kitöltők szóhasználatában; noha a semleges szavak esetén érkezett a legkevesebb különböző válasz, más kérdések esetén nem figyelhető meg semmiféle általános tendencia, a szavak mennyisége teljesen ingadozó.

Noha általánosságban nem érkezett nagy mennyiségű trágár szó válaszként, elvétve megtalálhatóak voltak ilyenek is. Ezek elsősorban (a magyarhoz hasonlóan) nemi szervre vonatkozó szavak vagy állatnevek voltak (pl. *sika* 'disznó', *lehmä* 'tehén', *kana* 'tyúk'). Ugyanakkor a leggyakoribb szavak inkább semleges jelentésűek, mind pozitív, mind negatív kontextusban használhatóak, akár nemtől is függetlenek (pl. *kaveri* 'haver').

A férfi válaszadók által leggyakrabban használt tíz megnevezés: *nainen*, *tyttö*, *ämmä*, *akka* (nőkre); *tyyppi*, *ukko*, *mies*, *kaveri*, *äijä*, *pappa* (férfiakra). A nők által: *nainen*, *tyttö*, *rouva*; *mies*, *poika*, *tyyppi*, *ukko*, *jätkä*, *äijä*, *herra*. A férfi válaszadók esetén a tíz leggyakoribb szó közül kettő nemsemleges, a továbbiak pedig fele-fele arányban vonatkoznak férfiakra és nőkre, addig a női kitöltők esetén csupán egy nemsemleges, azonban hat férfira utaló szó került a leggyakoribbak közé. Érdekes, hogy a férfiak listáján sem a gyakoriaknak tűnő *rouva* 'hölgy', sem a *poika* 'fiú' nem szerepel.

c) A magyar és a finn nyelvű adatbázis összevetése

A finn és magyar kitöltők szóhasználatának összevetésekor vannak olyan jellegzetes különbségek, melyek azonnal feltűnnek. Ilyen például a magyar kitöltők sokkal magasabb arányú káromkodása: míg finn kitöltők esetén a három leggyakoribb válasz egyik kérdés esetén sem tartalmazott trágár szavakat, addig a magyar kitöltők esetén összesen hat különböző trágár válasz került be a leggyakoribbak közé.

A finn válaszokban gyakori a nemtől független szavak használata (pl. *tyyppi*, *kaveri*, *vanhus*), ugyanakkor a magyar kitöltőkre ez egyáltalán nem volt jellemző. Még abban az esetben is, ha a baráti viszonyt akarták kifejezni, használtak nemre utaló képzőket (pl. *barátnő*, *haverlány*). Míg a magyar válaszok esetén megfigyelhető volt, hogy a *vén* jelző egyértelműen negatív, addig a finn *vanha* 'öreg' mind negatív, mind pozitív szavak esetén előfordult.

Az az adat, hogy hány válasz érkezett egy-egy kérdésre, a kitöltők eltérő száma miatt önmagában nem összevethető. Mindazonáltal megfigyelhető, hogy a legkevesebb különböző válasz mindkét nyelv esetén a semleges szavaknál érkezett; a többi kérdés esetén azonban nem ennyire egyértelmű a helyzet, a magyar kitöltők ugyanis megfigyelhetően több választ adtak negatív szavak esetén, azonban a finnekre ez nem volt jellemző.

Talán az egyik legfontosabb észrevétel azonban a két nyelv beszélőinek szóhasználatát összevetve az, hogy magyar kitöltők esetén sokkal szembetűnőbb a különbség a férfiak és a nők szóhasználatára között.

A fent ismertetett összefüggések és tendenciák mellett ugyanakkor érdekelt az is, hogy az első kérdőív során beérkezett szavak és a második kérdőív szavainak megítélése egyezik-e, így összevettem azt, hogy melyik szó melyik kérdésre érkezett be gyakori válaszként, illetve hogy illeszkedik-e ehhez az adott szó hétfokú skálán elért átlagpontszáma (a skálán 1 = nagyon negatív, 7 = nagyon pozitív). Elsőként a magyar kitöltők átlagos megítéléseit mutatom be az alábbi ábrán, összesítve és nemek szerinti bontásban is.

	Átlag	Nők	Férfiak
hölgy	6,32	6,40	6,21
néni	5,47	5,65	5,20
nő	5,26	5,60	4,78
lány	5,18	5,45	4,78
asszony	4,38	4,35	4,43
csajszi	4,38	4,60	4,07
csaj	3,85	4,10	3,50
nyanya	1,94	1,80	2,14
pícsa	1,62	1,60	1,64
kurva	1,26	1,10	1,50

	Átlag	Nők	Férfiak
úr	6,09	6,15	6,00
bácsi	5,53	5,58	5,07
férfi	5,29	5,40	5,14
fiú	5,06	4,45	4,50
srác	4,67	4,80	4,50
pasi	4,23	4,40	4,00
fickó	3,85	4,00	3,64
vénember	2,23	2,10	2,40
köcsög	1,23	1,15	1,36
fasz	1,23	1,10	1,43

Látható, hogy az előző kérdőív válaszaival összevetve vannak bizonyos inkongruenciák. Annak ellenére, hogy a kitöltők az első kérdőív során a *nő* szót a pozitív és semleges helyzeteken kívül gyakran használták negatív kontextusban is, mind összesítve, mind nemek szerint is inkább pozitív szónak ítélték. Ugyanakkor érdekes különbség, hogy habár az első kérdőív eredményei alapján úgy tűnt, hogy a *csajszi* szó erősen pozitív, más kontextusban nem is használatos, a megítélés során negatívabbra értékelték, mint a semlegesként is használt *nő* vagy *lány* szavakat. Hasonló tendencia figyelhető meg a férfiakra utaló szavak esetén is: míg a *srác* szót inkább pozitív-semleges kontextusban használták, a *férfi* és *fiú* szavakat akár negatívként is, ezeket mégis magasabb pontszámúra értékelték.

Megfigyelhető az is, hogy a trágár szavakat gyakrabban használó férfiak kevésbé ítélték ezeket negatívnak, mint az ezeket a szavakat kevésbé használó nők. A nők által gyakrabban használt *néni* és *bácsi* szavakat a női kitöltők pozitívabbnak is ítélték, mint a férfiak, ugyanakkor az elsősorban nők által használt, határozottan negatív *vénember* kevésbé kapott negatív értékelést.

A finn kitöltők átlagos megítélései a következők:

	Átlag	Nők	Férfiak
nainen	5,62	5,68	5,22
tyttö	5,48	5,55	5,00
rouva	5,38	5,41	5,22
mummo	5,31	5,32	5,22
täti	5,11	5,13	5,00
vanhus	4,54	4,64	3,89
muija	2,63	2,00	2,34
eukko	2,57	2,55	2,67
akka	2,36	2,32	2,67
ämmä	1,60	1,61	1,56

	Átlag	Nők	Férfiak
poika	5,57	5,66	5,00
mies	5,60	5,66	5,22
herra	5,35	5,37	5,22
pappa	5,29	5,30	5,10
setä	5,06	5,07	5,00
kundi	4,60	4,67	4,22
jätkä	4,08	4,11	3,89
tyyppi	3,92	3,91	4,00
äijä	3,66	3,62	3,89
ukko	3,61	3,61	3,67

Azok a szavak, amelyek gyakori válaszként szerepeltek negatív kategóriákban is (pl. *nainen*, *tyttö*, *mies*), kontextus nélkül inkább erősen pozitívnak számítanak. Ez egyben azt is jelenti, hogy a semleges kategóriákban válaszként adott szavakat is határozottan pozitívnak értékelték. Kivétel ez alól a nemsemleges, minden kategóriában egyaránt gyakran előforduló *tyyppi*, amely sokkal közelebb van a semleges értékeléshez.

Nagyon fontos megjegyezni azt, hogy noha az értékelendő szavak az első kérdőív kérdéseire adott leggyakoribb válaszok közül kerültek ki, a férfiakra vonatkozó szavak esetén az átlagnál pozitívabbra értékelték mindegyik szót, még azokat is, amelyek a negatív kategóriákban leggyakrabban szerepeltek. A nemek közötti különbségek esetén megfigyelhető az, hogy míg a pozitív szavakat (pl. *mummo*, *rouva*, *herra*, *poika*) a nők átlagosan pozitívabbra értékelték, mint a férfiak, ugyanakkor a negatív szavakat (*akka*, *muija*) többnyire negatívabbként értékelték, mint a férfiak.

Észrevehető néhány fontos különbség a magyarok és a finnek értékeléseit összevetve. Az egyik legfontosabb az, hogy – ahogy már fentebb is említettem – míg a finnek a korábban negatívként is használt szavakat egyértelműen pozitívnak értékelték, addig a magyarok esetén a pozitív és negatív kategóriákban is szereplő szavak pontozása közelebb esett a semlegeshez. A másik jellegzetes vonás, hogy a magyar kitöltők, akiknek válaszaik között gyakrabban szerepelt trágár kifejezés, megközelítőleg ugyanannyira ítélték negatívnak ezeket a szavakat, mint a finnek az általuk használt pejoratív, ugyanakkor nem trágár szavakat. Ebből arra következtethetünk, hogy a finnek, mivel kevésbé használnak trágár kifejezéseket, sokkal érzékenyebbek azok „durvaságára”, szemben a magyarokkal.

d) A második kérdőív elemzése

A továbbiakban bemutatom a második kérdőív adatainak elemzését. A beérkezett adatokat statisztikai elemzésnek vettem alá, melyhez az SPSS statisztikai programot használtam. Elsőként az ATW teszt pontszámait vizsgáltam meg Spence és munkatársai (1973: 219–220) kiértékelési útmutatójának megfelelően. A magyar és finn kitöltők átlagpontszámán végzett kétmintás t-próba alapján szignifikáns különbség van a két átlag között. Ez azt jelenti, hogy a finnekre jellemzőbb az egalitárius attitűd, míg a magyarok inkább konzervatívabb nemi szerepekben gondolkodnak.

Az ATW-n elért eredmények nemek szerinti eloszlását egyszempontos varianciaanalízissel vizsgáltam meg. Ennek eredménye alapján a finn kitöltők esetén nincs, ugyanakkor a magyar kitöltők esetén van szignifikáns különbség a nemek között: a magyar nők hasonló pontszámot értek el mint a finn férfiak vagy a finn nők, azonban a magyar férfiakra az alacsonyabb átlagpontszámuk alapján a konzervatívabb gondolkodás jellemző.

A nemekre vonatkozó szavak megítélésénél elsőként kiszámoltam a nőkre, illetve férfiakra utaló szavak megítélésének az átlagát, majd ezeket Levene-tesztnek vettem alá. A teszt eredménye alapján a magyar szavak átlaga között nincs különbség, ugyanakkor a finn férfira vonatkozó szavak megítélése szignifikánsan pozitívabb mind a finn nőre, mind a magyar férfira, illetve nőre utaló szavak megítélésénél.

Ahogy az az előzőekből látható, a nemek közötti egyenlőség felé irányuló attitűdök tekintetében a hipotézisem beigazolódtott, azaz a finn és a magyar attitűdök között szignifikáns különbség van, a finnek attitűdjei pozitívabbak ennek tekintetében. Ugyanakkor a szóhasználatra vonatkozó hipotézisek nem bizonyultak igaznak. Huszár (2009: 97) és Karlsson (1974: 30–32) arra vonatkozó állításai, hogy mind a finnben, mind a magyarban több nőkre vonatkozó negatív szó van, nem volt kimutatható jelen kutatás egyik területén sem. Vannak azonban egyértelműnek látszó tendenciák: a magyar kitöltők között a férfiakra jellemzőbb trágár szóhasználat, illetve vannak a nemek szerint szóhasználati preferenciák; a finnek esetén a trágár szavak használata meglehetősen ritka, a nemek közötti szóhasználatot tekintve pedig kicsi a különbség. Ezek ugyanakkor látszólag függetlenek attól, hogy mely nemeket nevezik meg.

Kutatásom számos izgalmas kérdést felvet. Mivel a társadalmi háttérre vonatkozó hipotézis igaznak bizonyult még ilyen kis minta esetén is, feltételezhető, hogy ez a különbség még szembeötlőbb nagyobb minta esetén. Lehetséges, hogy nagyobb és reprezentatívabb minta esetén a szóhasználatbeli különbségek is kimutathatók lehetnének. Így tehát érdemes lenne megismé-

telni a vizsgálatot nagyobb mintán is. Továbbá ezen témakörön belül vizsgálható lenne a finn és magyar szépirodalomban vagy filmekben a nemekre vonatkozó szóhasználat, feltételezve azt, hogy az irodalmi művek és filmek, mint az adott kultúra képviselői, erősebben magukban hordozzák az őket létrehozó kultúra preferenciáit és viszonyulásait.

Mindemellett megfontolandó lehet jelen kutatás eredményei kapcsán annak vizsgálata, hogy a társadalmi-kulturális különbségek a nemek megítélésében mennyire jelennek meg a nemek közötti eltérő nyelvhasználatban. A nemek közötti nyelvhasználati különbségek számos formában megjelenhetnek (pl. beszédben tartott szünetek hosszúsága, bizonyos jellegű szavak gyakoribb használata; vö. Huszár 2009: 46). A fenti eredmények alapján úgy tűnhet, hogy inkább ezekre lehet hatással a nemi szerepek megítélésében kimutatható társadalmi különbség oly módon, hogy azokban a társadalmakban, ahol magasabb fokú a nemek közötti egyenlőség, kisebb a különbség a nyelvhasználatban. Mindenképpen érdemes lenne a jövőben ilyen irányú kutatásokat is folytatni, mert ez a témakör rendkívül érdekes perspektívákat nyújthat.

Irodalom

- Bethlen Anna – Krizsán Andrea – Zentai Viola 2009: *Partszélről a fősodorba. Gender mainstreaming kézikönyv. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest.*
- Boroditsky, Lera – Schmidt, Lauren A. – Phillips, Webb 2003: *Sex, syntax and semantics.* In: Gentner, Dedre – Goldin-Meadow, Susan (eds), *Language in the Mind. Advances in the Study of Language and Thought.* MIT Press, Cambridge, MA. 61–79.
- European Commission 2011: *Gender Equality in the European Union.* <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality>
- European Commission 2017: *Report on Equality Between Women and Men in the EU.* European Union, Belgium. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2017_report_equality_women_men_in_the_eu_en.pdf
- Grönros, Eija-Riitta – Haapanen, Minna – Heinonen, Tarja Riitta – Joki, Leena – Klementtinen, Riina – Nuutinen, Liisa 2017: *Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.* <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>
- Heider, Eleanor – Olivier, Donald 1972: *The structure of the color space in naming and memory for two languages.* *Cognitive Psychology* 3: 337–354.

- Hsieh, Li – Gandour, Jack – Wong, Donald – Hutchins, Gary D. 2001: Functional heterogeneity of inferior frontal gyrus is shaped by linguistic experience. *Brain and Language* 76: 227–252.
- Huszár Ágnes 2009: Bevezetés a gendernyelvészetbe. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Ilves, Marju 2005: A férfi és a női társadalmi szerepek megjelenése két vonzatszótár példamondataiban. In: Kassai Ilona (szerk.), Szakszó, szaknyelv, szakmai kommunikáció. Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs. 6–17.
- Jarva, Vesa – Nurmi, Timo 2006: Oikeeta suomee. Suomen puhekielen sanakirja. Gummerus, Jyväskylä.
- Karlsson, Fred 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. *Sananjalka* 16: 24–33.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010: Kognitív nyelvészet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lavery, Jason Edward 2006: The history of Finland. Greenwood Press, London, 51–71.
- Mantila, Harri 1998: Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit eli Perus-sanakirjan mieskuva. In: Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, Markku (toim.), Tuppi-suinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 15–31.
- Márton Gyula 1970: Nyelv és társadalom. *Korunk* 29/9: 1297–1306.
- Maticsák Sándor 2001: A nemek hiánya a magyarban és a finnben In: *Specimina Fennica X. Kaukovertailuja III*: 85–101. Szombathely.
- Mechelli, Andrea – Crinion, Jenny T. – Noppeney, Uta – O’Doherty, John – Ashburner, John – Frackowiak, Richard S. – Price, Cathy J. 2004: Neuro-linguistics: structural plasticity in the bilingual brain. *Nature* 431: 757.
- Ministry of Social Affairs and Health 2006: Gender Equality Policies in Finland. Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki.
- Organisation for Economic Co-operation and Development 2016a: Gender Equality in Finland. Social Institutions & Gender Index. <http://www.genderindex.org/country/finland>
- Organisation for Economic Co-operation and Development 2016b: Gender Equality in Hungary. Social Institutions & Gender Index. <http://www.genderindex.org/country/hungary>
- Pléh Csaba – Fekete István 2008: A nyelvi relativizmus és az idegrendszeri plaszticitás. *Magyar Pszichológiai Szemle* 63/1: 181–211.
- Ranschburg Jenő 2011: Nők és férfiak. Saxum Kiadó, Budapest.

- Rosta Andrea – Ádám Szilvia 2014: *Női élethelyzetek*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Siirainen, Mari 1988: Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. In: Laitinen, Lea (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Yliopistopaino, Helsinki. 41–46.
- Simándi Irén 2009: A nők parlamenti választójogának története Magyarországon 1919–1945. *Rubicon* 20/4.
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nok_parlament_i_valasztojoganak_tortenete_magyarorszagon_1919_1945/
- Spence, Janet Taylor – Helmreich, Robert – Stapp, Joy 1973: A short version of the Attitudes toward Women Scale (AWS). *Bulletin of the Psychonomic Society* 2: 219–220.
- Spender, Dale 1980: *Man Made Language*. Routledge – Kegan Paul, London.
- Szöllősy Éva 2013: A férfiak és a nők képe modern értelmező szótárainkban. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Tiirilä, Ulla 1994: Kielienhuolto ja kielellinen seksismi. Pitäisikö puhemiehestä tehdä puheenjohtaja? *Kielikello* 1994/2: 16–19.
- Whorf, Benjamin 1956: *Language, Thought and Reality*. In: Carroll, J. B. (ed.), *Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. MIT Press, Cambridge, MA.

*

**Phrasing regarding genders
in the Finnish and in the Hungarian languages**

In my research, I examine the connection between the Finnish and Hungarian speakers' phrasing regarding genders and the attitude of the society concerning genders. Firstly, I present the concept of the biological and the social gender and in connection with this the gender roles and the brief history of the roles' changing. Furthermore, I show the attitudes and the regulations which relate to genders in Finland and in Hungary. Also, I discuss how the genders appear in the languages, especially in the two examined languages. The second part of my research based on a questionnaire which I carried out. In the questionnaire, I examine the Finnish and Hungarian speakers' phrasing regarding genders and in the second questionnaire the evaluation of these appellations. Besides that my paper includes the examination of the Finnish and Hungarian interviewers' attitude about genders and gender roles which I compared with the phrasing and the evaluation of the words.

ALEXANDRA PUKÁNSZKY